

Óda na radost i výkřik existenciální úzkosti

Vznik vědomí člověka

Vědomí je zvláštní věc. Nosíme je s sebou neustále, a přesto si s ním neumíme poradit, jakmile se ho pokusíme přesně **definovat**. Je to jako snažit se chytit vlastní stín: čím rychleji se otočíme, tím jistěji nám uniká. Víme, že vědomí „je“, protože právě teď čteme tyto řádky. Ale co to vlastně je, zůstává jednou z nejvytrvalejších otázek.

Na první pohled se nabízí jednoduchá odpověď: vědomí **sídlí v mozku**. V šedé hmotě, v elektrických impulzech a synapsích neuronů. A přece, otevřeme-li lebku (myšlenkově, nikoli chirurgicky), najdeme tam pouze buňky, ionty a molekuly. Nikde není cedulka „zde vzniká pocit červené barvy“, „zde sídlí pocit zamilovanosti“ ani „oddělení existenciální úzkosti“.

Vědomí se hlásí o slovo jako jev, ne jako orgán. Vynořuje se, když hmota dosáhne jisté úrovně složitosti, **podobně** jako se z miliard molekul vody vynoří **vlna**, aniž by byla ukryta v jediné z nich.

Otázka, **kde vzniklo vědomí**, je proto záludná. Nevzniklo na jednom místě ani v jednom okamžiku. Spíše se **pomalu rozsvěcovalo**. První náznaky najdeme už u jednoduchých organismů, které rozlišují „dobré“ a „špatné“ podněty: světlo a tmu, potravu a jed. S rostoucí složitostí nervových soustav se toto rozlišování proměnilo ve vnímání, paměť a očekávání. A někde na této dlouhé evoluční cestě se objevilo cosi nového: ze schopnosti reagovat na svět vznikla schopnost svět prožívat.

Přestože žijeme obklopeni technologiemi, algoritmy a přebytkem informací, v našich lebkách stále pracuje po statisíce let formovaný **mozek lovců a sběračů**. Tento mozek byl dokonale přizpůsoben světu nedostatku, okamžitých hrozeb a krátkodobých cílů, světu, kde bylo výhodné reagovat rychle, zjednodušovat a řídit se emocemi. V moderním prostředí však tato dávná doporučení často selhávají: vedou k mentálním zkreslením, impulzivním rozhodnutím a neschopnosti dlouhodobě plánovat. Mozek nám stále

radí, jako bychom stáli uprostřed savany, zatímco my sedíme u obrazovek a rozhodujeme o hypotékách, klimatu či budoucnosti planety. Vědomí člověka tak vzniká v napětí mezi starobylým hardwarem a novým světem, pro který tento hardware nebyl navržen.

K čemu je vědomí dobré? Z hlediska přírodního výběru je vědomí podezřele **luxusní záležitost**. Spousta organismů přežívá zcela bez něj, nebo alespoň bez vědomí, jak je známe my. Přesto se zdá, že vědomí poskytuje výhodu tam, kde je **svět složitý** a nepředvídatelný. Umožňuje simulovat budoucnost, vážit možnosti, učit se z chyb bez nutnosti je pokaždé fyzicky podstoupit. Jinými slovy: vědomí je trenažér reality. Bezpečný prostor, kde si můžeme „nanečisto“ vyzkoušet život.

Jenže lidské vědomí udělalo ještě jeden krok navíc. Kromě praktického plánování se začalo **ptát samo na sebe**. Vzniklo **sebevědomí**, schopnost stát se objektem vlastního pozorování. A s ním přišla radost i trápení, poezie i úzkost, smysl i pochybnost. Evoluce možná chtěla jen lepší rozhodování, ale dostala Shakespeara, etiku a otázku, zda má vesmír smysl.

Vědomí není izolovaný ostrov. Vzniká v těle, které je samo holobiontem, a je **formováno prostředím**,

kulturou a jazykem. Myšlenky jsou nejen fyzickými interakcemi mezi neurony, elektrickými vzruchy na jejich membránách, ale i stopou či pamětí vyslechnutých rozhovorů, přečtených knih i ticha mezi slovy. Vědomí je tedy do značné míry kolektivní podnik: sólový výkon s orchestrem v pozadí.

A tak se znovu vracíme k otázce, zda je vědomí něčím **výjimečným**, nebo jen dočasným vedlejším produktem hmoty. Možná obojím. Bez vědomí by vesmír existoval dál, ale byl by svým způsobem prázdný. S vědomím se stává místem, kde se může něco jevit jako krásné, bolestné nebo smysluplné. Člověk se stal bytostí, která ví, že zemře. A právě z této úzkosti se rodí **otázka po nesmrtelnosti**. Vědomí je místem, kde se biologický proces dotýká metafyziky. Existenciální úzkost proto není selháním evoluce, ale svým způsobem jejím **vrcholem**.

Lidské vědomí je zvláštní prostor, jakési okno, jímž se díváme na svět a zároveň na sebe. Přemýšlíme o smyslu svého života. Právě tady se rodí **víra v Boha**, vynořuje se jako tichá otázka v pozadí myšlenek: Odkud se bere to „já“, které se ptá? Kdo stvořil tento svět? Proč jsem tady? Skončí můj život smrtí? Vědomí umí počítat, pochybovat i plánovat, ale zároveň

touží po smyslu, který se nedá zvážit ani změřit. Víra pak není konkurencí **rozumu**, spíš jeho **prodloužením** do hloubky, jako když se rozum zastaví na okraji mapy a vědomí udělá krok dál. A tak Bůh vstupuje do naší mysli, jemně se dotýká našeho vědomí a šeptá „hledej“. A lidské vědomí, neklidné a zvědavé, mu odpovídá tím, že se ptá dál, i když už dávno ví, že odpověď nebude jen v pojmech, ale i v tichu. Slovy svatého Augustina: „*Duše je neklidná, dokud nespočine v Bohu.*“

Zhruba **před sedmdesáti až padesáti tisíci lety** jako by se v lidském mozku přepnul nenápadný, ale **osudový vypínač**. Tento zlom označil Jared Diamond jako „velký skok vpřed“ (*great leap forward*). Do té doby jsme hlavně přežívali, jedli a utíkali a po dlouhé stovky tisíc let vyráběli jen jednoduché pěstní klíny. A najednou jsme začali i snít. Člověk začal vyrábět z hlíny sošky venuší s bujnými tvary, vyřezal jemné figurky z mamutoviny a jeskyně proměnil v první galerie světa, kde mamuti po stěnách běží rychleji než skuteční lovci. Člověk najednou vyrábí šperky, hudební nástroje a začíná rituálně pohrřbívát zemřelé. A pozvedne hlavu ke hvězdám. Biologicky jsme byli téměř stejní jako dřív, ale najednou jsme

začali vidět svět symbolicky, tvořit příběhy, plánovat a sdílet představy. Člověk poprvé netvaruje jen nástroj, ale i význam. V hlavě se cosi rozehraje: realita dostane hudební doprovod. Život už není jen rytmus tlukotu srdce, ale i preludium. Zrodí se óda na radost i výkřik existenciální úzkosti, když si autor venuší u ohně uvědomí, že mamut **je smrtelný**... a on vlastně taky. Pokud je však vědomí jiskrou, pak smrt není zánikem, ale proměnou.

Možná je tedy **vědomí** nejen hledáním **odpovědi** na otázku **proč jsme tady**, ale také hledáním způsobu, jak otázku po smyslu bytí vůbec položit. A to je, v jinak mlčícím vesmíru, funkce nečekaně užitečná.